

DEMOKRASİ VE İNSAN HAKLARI – REELPOLİTİK İKİLEMİ ÇERÇEVESİNDE AB’NİN ARAP BAHARI VE SONRASI ORTADOĞU POLİTİKASI

EMRE KURT

GİRİŞ

Bu çalışmada demokrasi ve insan hakları kavramlarını olmazsa olmaz şartları haline getiren ve bunu bir dış politika unsuru olarak kullanan Avrupa Birliği’nin (AB) etkileri halen devam etmekte olan Arap Baharı sürecinde ifade edilen değerleri Ortadoğu ülkelerine karşı izlediği politikalarda kullanma biçimi ele alınmıştır. Bu bağlamda çalışmada Avrupa Birliği’nin Ortadoğu ülkelerine karşı izlediği politikalarda demokrasi ve insan hakları kavramlarından ziyade birliğin çıkarları çerçevesinde hareket etmesi gerektiği tezi üzerinde durulmuştur.

İkinci Dünya Savaşı’nın akabinde Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg’un girişimleriyle kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu yaptığı yapısal reformlar ve dönüşümlerle bugün devletleşme yolunda ilerleyen 28 üyeli bir yapı haline gelmiştir. Birliğin mevcut politikaları göz önünde bulundurulduğunda ilerleyen süreçte Avrupa Birliği’nin üyelik kriterlerini yerine getiren aday devletlerin birliğe üye olması kuvvetle muhtemel görülmektedir.

AB’nin temel metinlerinde yer alan ve birliğe üye olmak isteyen devletler için sunduğu en temel şartlardan biri de üye olacak devletlerin demokrasi ve insan hakları alanında ciddi reformlar yapması gerektiği hususudur. Bu durum üye olmak isteyen devletler için yol haritası niteliğinde olan ve Kopenhag Kriterleri olarak adlandırılan belgede açıkça ifade edilmiştir. Mamafih, her ne kadar AB aday ülkeler için ifade edilen şartları olmazsa olmaz olarak görmesine karşın Arap Baharı sürecinde Ortadoğu ülkelerine karşı izlediği politikalarda kimi ülkelerde ifade edilen kavramları ön plana çıkarmış, kimi ülkelerde de reelpolitik çerçevesinde hareket etmiştir. Bu çerçevede AB, bir yandan Kuzey Afrika ülkelerine vereceği desteği demokrasi ve insan hakları konusunda yapacakları düzenleme koşuluna bağlarken, diğer

yandan Mısır'da gerçekleştirdiği darbeyle iktidara gelen Sisi'yi tanımanın yanı sıra birliğin lokomotif ülkeleri Almanya ve Fransa önemli insan hakları ihlallerinin yaşandığı ve despotik rejimlerle yönetilen Ortadoğu ülkelerine yaptığı silah satışını Arap Baharı'yla birlikte katlayarak artırmıştır.

Yapılan girizgah çerçevesinde çalışma iki bölümden oluşturulmuştur. Birinci bölümde Avrupa Birliği'nin demokrasi ve insan hakları kavramlarına bakışı ve bu kavramları ele alış şekli incelenmiştir. İkinci bölümde ise önce Arap Baharı'na ve sonra etkileri halen devam eden Arap Baharı sürecinde AB'nin bölge devletlerine karşı izlediği politikalara yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE DEMOKRASİ VE İNSAN HAKLARI'NIN GELİŞİMİ

Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda'nın girişimleri sonucunda günümüzdeki şeklini alan Avrupa Birliği, ortaya çıktığı ilk dönemde insan hakları ve demokrasi kavramından ziyade birliği oluşturan devletler arasında ekonomik entegrasyonu sağlama ve taraflarının ekonomik refahlarını artırma sorunları üzerine eğilmiş ve bu çerçevede politikalar belirleyerek kurucu antlaşmalarında insan hakları ve demokrasi kavramlarına atıf yapmamıştır (Schimmelfennig, 2006: 1247). Her ne kadar AKÇT, AET ve AT demokrasi ve insan hakları hususunda doğrudan düzenleme yapmasa da 1960'lı yıllardan itibaren toplulukta insan hakları konusunda olumlu adımlar atılmış ve bu adımların atılmasında Avrupa Topluluğu Adalet Divanı (ATAD) önemli rol oynamıştır. Bu minvalde Alman ve İtalyan mahkemelerinin topluluk hukukuyla uyuşmayan kararlar alması üzerine ATAD, kurucu antlaşmasının verdiği yetkiyle harekete geçmiş ve kendisine tanınan sınırlar içerisinde üye devletlerin anayasal geleneklerinden ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nden istifade ederek kararlar vermeye başlamıştır (Karakaş, 2011: 20). Bu çerçevede Stauder ve Internationale Handelsgesellschaft davaları, AT için dönüm noktası olmuş ve ATAD, aldığı kararlarla temel insan haklarının topluluk hukukunun genel prensibi olduğunu ve mahkemece korunduğu sonucuna vararak insan hakları açısından birliğin daha sonra yapacağı düzenlemeleri de etkileyen bir karara varmıştır (Schimmelfennig, 2006: 1253).

ATAD'ın kararlarıyla insan hakları konusunda gayri resmi düzenlemelerin hayata geçtiği ve bu alanda önemli adımların atıldığı/kazanımların elde edildiği AT'de, kurumsal anlamda en önemli düzenlemeler Avrupa Tek Seneti'nde yapılmıştır. Bu çerçevede Senet'in giriş bölümünde yer alan “ üye devletlerin anayasa ve yasalarında İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Sözleşmesi'nde ve Avrupa Toplumsal Şartı'nda tanınan temel haklara, özellikle özgürlük, eşitlik ve toplumsal adalete dayanarak demokrasiyi geliştirmek için bir arada çalışmaya karar verilerek”; “... Birleşmiş Milletler Şartı çerçevesinde barış ve uluslararası güvenliğin korunmasına bir arada katkıda bulunmak amacıyla özellikle bağlı oldukları demokrasi, hukuka ve insan haklarına saygı ilkelerinin önemini sergilemekte Avrupa'ya düşen sorumluluğun bilincinde olarak” (Maliye Bakanlığı, 2007: 1-2) ifadeleriyle AT, başta İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Şartı olmak üzere çeşitli metinlere açıkça atıf yapmıştır. Yapılan ikinci atıfla AT, aynı zamanda insan hakları ve demokrasiyi dış politika unsuru olarak kullanacağını da işaretini vermiştir.

İnsan hakları konusunda AT'nin gerçekleştirdiği bir diğer önemli düzenleme de Maastricht Antlaşması'nda yapılmıştır. AT'nin AB'ye evrildiği ve kurucu antlaşmalarda önemli değişiklik yapan bu antlaşmanın “madde f” olarak adlandırılan bölümünde “4 Kasım 1950 tarihinde Roma'da imzalanan İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler'in Avrupa Konseyi'yle garanti altına alındığını ve Topluluk hukukunun genel ilkeleri ve üye devletlerin ortak anayasal geleneklerinden kaynaklandığı haliyle temel haklara saygı gösterir.” hükmüyle Tek Senet'te yer alan hükme benzeyen bir karar almıştır (Maliye Bakanlığı, 2007a: 6). Bunun yanı sıra Maastricht Antlaşması'yla Avrupa Birliği vatandaşlığının ortaya çıkması, birlik vatandaşlarının sahip olduğu hakların da düzenlenmesini gerektirmiştir. Bu minvalde antlaşmanın birlik vatandaşlığını düzenleyen 8. maddesinde birlik üyesi ülke vatandaşlarının serbest dolaşım ve ikamet hakkına sahip olduğunu, uyruğu olmadığı birlik üyesi devlette de Avrupa Parlamentosu'na seçilme ve parlamenter seçme sahip olduğunu ve üçüncü ülkelerde diplomatik temsilciliği olmayan AB üyesi devletin uyruklarının, birlik üyesi olan devlet uyruklarıyla aynı koşullarda diplomatik ve konsolosluk yetkililerin korunmasından faydalanabileceği belirtilmiştir (Maliye Bakanlığı, 2007a: 11-13). Bu antlaşma ile AB, Tek Senet'te insan haklarına yaptığı vurguyu tekrarlayan yanı sıra oluşturduğu AB vatandaşlığı ile üye devlet uyruklarına da hiçbir ayırım gözetmeksizin temel hak ve özgürlükleri tanımıştır.

Önemli düzenlemelerin yapıldığı bir diğer antlaşma da 1997 yılında imzalanan Amsterdam Antlaşması olmuştur. Bu antlaşmayı Maastricht ve Tek Senet'ten ayıran en önemli özelliği ifade edilen antlaşmalarda birliğin belirtilen hak ve özgürlüklere “saygı göstereceği” hükmü yer alırken, bu antlaşmada birliğin evrensel değerler üzerine kurulduğu söylenerek önemli bir dönüşüm yaşanmıştır. Antlaşma'nın esaslarda değişiklik yapan birinci bölümünün 8. maddesinde “ Birlik, üye devletlerin paylaştığı özgürlük, demokrasi, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı ve hukukun üstünlüğü prensipleri üzerine kurulmuştur.” hükmü (European Union, 1997: 8), AB'nin insan hakları ve demokrasi konusunda gerçekleştirdiği değişimi göstermektedir. Bu hükmün yanı sıra antlaşmanın ortak dış ve güvenlik politikaları bölümünde birlik dış ve güvenlik politikalarını “ demokrasi ve hukukun üstünlüğünü geliştirme ve sağlamlaştırma, insan haklarına ve temel haklara saygı” çerçevesinde sürdüreceğini belirtmiştir (European Union, 1997: 10). Bunun yanı sıra antlaşmanın “özel hükümler” (sole article) adlı kısmında Birlik, üye olacak devletler için insan hakları ve temel haklara saygıyı birliğe giriş için ana şartlardan biri haline gelirken aynı zamanda üye devletlerin de bu konudaki uygulamalarına denetleme getirilmiştir (European Union, 1997: 104).

AB'nin ilerleyen süreçte imzaladığı Nice ve Lizbon antlaşmalarında da konuya ilişkin düzenlemeler yapılmış, demokrasi ve insan haklarına saygının gösterilmesi kararlaştırılmıştır. AB'nin iç yapısını düzenleyen bu antlaşmaların yanı sıra birliğe üye olmak isteyen devletler için ilan ettiği ve Kopenhag Kriterleri olarak adlandırılan belgede de aday ülkeler için ifade edilen kavramları olmazsa olmaz bir şart olarak sunmuştur. Bu bağlamda birlik, aday devletlerin demokrasiye, hukukun üstünlüğüne, insan haklarına ve azınlık haklarına saygıyı teminat altına alan istikrarlı kurumları oluşturması halinde birliğe üye olabileceklerini ifade etmiştir (Ombudsman, 2015).

Avrupa Birliği'nin insan hakları ve demokrasiye yaptığı vurgu ve bunları üyeliğin temel şartlarından biri haline getirmesi uluslararası konjonktürde önemli bir kırılmanın yaşandığı 1990'lı yıllara denk gelmiş ve bu politika değişikliğiyle siyasi manevra kabiliyetini artırmıştır. Bu bağlamda Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Soğuk Savaş boyunca hissedilen tehdidin ortadan kalkması, Sovyet nüfuzundan kurtulan devletlerin hızla demokrasiye ve serbest pazar ekonomisine geçişleri gibi olumlu gelişmelerin yanı sıra Yugoslavya'nın parçalanması hasebiyle çıkan savaşın yarattığı güvenlik problemleri, AB'nin

Doğu Avrupa’da aktif bir rol oynamasını gerektirmiştir. Bu minvalde birlik, Doğu Avrupa ülkelerine geniş çaplı teknik ve mali yardımda bulunarak bu devletleri AB’ye üye olabilecek düzeye çıkarmayı amaçlamış ve böylece Avrupa’daki ideolojik bölünmeyi ortadan kaldırmayı tasarladığı gibi kıtasal pazar bütünlüğünü sağlamayı da amaçlamıştır (Baykal ve Arat, 2008: 326). Belirlenen hedefler doğrultusunda AB, 1995 yılından itibaren çoğunluğunu Doğu Avrupa ülkelerinin oluşturduğu devletleri bünyesine katarak üye sayısını 28’e çıkarmıştır.

AB’nin dış politikasında kullandığı insan hakları ve demokrasi kavramları, Avrupa coğrafyası haricinde de birliğe siyasi manevra kabiliyeti kazandırmıştır. Zira ABD’nin Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte Ortadoğu’ya yaptığı askeri müdahaleler, 11 Eylül Saldırıları sonrası Afganistan’ı “ Sonsuz Özgürlükler Operasyonu” adını verdiği hareketle ve Irak’ı, “Irak’ı Özgürleştirme Operasyonu” ile işgal etmesi Ortadoğu coğrafyasında ABD karşıtlığını artırmıştır. ABD’nin demokrasi ve insan haklarını şiddet kullanma da dahil bölge ülkelere ihraç etme çabasına karşın, AB’nin yumuşak güç unsurlarıyla bölgeye bu değerleri yerleştirme gayesi birliğin ABD’ye nazaran bölgedeki imajını güçlendirmiştir. Bu bağlamda 1995’te başlatılan Barcelona Süreci ve 2005’te başlatılan Avrupa Komşuluk Politikası gibi girişimlerle AB bölgede demokrasi ve hukukun üstünlüğünün gelişmesini sağlayacak reformlara destek vermiştir (Santini ve Hassan, 2012: 72). Fakat izlenen bu politikalara karşın özellikle ABD işgalleri sonrası bölgede yükselişe geçen radikal İslam’ın yarattığı tehdit, bölgedeki istikrarsızlığın AB’ye olan düzensiz göçü artırması vb. gelişmeler AB’nin 2000’li yılların ortalarından itibaren Ortadoğu bölgesi için güvenliği ön plana çıkaran politikalar izlemesine neden olmuştur. Nitekim bu politika anlayışı, Ortadoğu’nun fay hatlarını harekete geçiren Arap Baharı’yla da görülmüş ve AB, olayların patlak verdiği ilk dönemlerde demokrasi ve insan hakları söylemi çerçevesinde dış politika izlerken ilerleyen süreçte nükseden güvenlik kaygısı hasebiyle bu politikasında değişikliğe gitmek zorunda kalmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAP BAHARI VE AB’NİN ARAP BAHARI SÜRECİNDE İZLEDİĞİ DIŞ POLİTİKA

2008 yılında ABD’de büyük banka ve şirketlerin batması ile başlayan kriz kısa sürede yayılarak küresel boyuta gelmiş ve uluslararası sistemi derinden etkilemiştir. Başta ABD olmak üzere AB’de ve diğer ülkelerde krize bağlı olarak yükselen enflasyon ve artan işsizlik yine ABD başta olmak üzere – Occupy Wall Street Hareketi- ülkelerde sosyal kaynaşmalara neden olmuştur.

Ekonomik krizin etkilerinin derinleştiği ve sosyal hareketlerin arttığı bir dönemde uluslararası kamuoyunun gündemini değiştiren bir diğer gelişme de Julian Assange’nin yönetimindeki Wikileaks¹ adlı internet sitesinin ABD’nin gizli yazışmalarını deşifre etmeye başlaması olmuştur. İfşa edilen belgelerde hükümetlerin ve yöneticilerin karıştıkları yolsuzlukların, hukuksuz işlemlerin vb. faaliyetlerin yer alması ilgili ülke kamuoylarının yönetimlerine tepki göstermesine neden olmuştur.

Birçok ülke hakkında bilgilerin sızdırıldığı Wikileaks belgelerinde Arap ülkelerini de ilgilendiren dokümanlar yayınlanmıştır. Bu belgelerde totaliter rejimlerle yönetilen Arap ülkelerinde halkın ekonomik sıkıntılar çekmesine karşın yönetici elitlerin lüks yaşamlarının ve yolsuzlukların ifşa edilmesi halkın yönetime tepkisini artırmıştır. Nitekim bu tepki ilk Tunus’ta² geniş çaplı olaylara sebep olmuş (Dickinson, 2011) ve Muhammed Buazizi’nin kendisini yakması ile birlikte başlayan ve herhangi bir ideolojik saiki olmayan (Foreign Affairs

¹ Gerek akademik çevrelerde gerekse uluslararası ilişkilerde Julian Assange ve Wikileaks ile ilgili önemli tartışmalar söz konusudur. Kimi gruplara göre Wikileaks belgelerini ABD özellikle Ortadoğu’da kendisine yeni bir pozisyon açmak ve bölge halklarını harekete geçirmek için bilerek ve isteyerek yayınlamıştır. Bu sava karşı olanlar ise Julian Assange’nin bağımsız bir şekilde hareket ettiğini ve ABD’ye rağmen belgeleri yayınlayarak uluslararası ilişkilere önemli katkı sağladığını ifade etmektedir. Her iki görüşün de kendisine göre doğru veya yanlış yanları olduğu bir gerçektir. Mafahil eldeki mevcut veriler hangi görüşün doğru olabileceğini ortaya koymaktan uzaktır.

² Wikileaks Belgeleri’nin Tunus’ta yaşanan olayları doğrudan tetiklediğini iddia etmek güç görünmektedir. Zira belgeler 2010 Kasım ayının sonlarında yayınlanmaya başlanmış; Buazizi ise kendisini 17 Aralık 2010 günü yakmıştır. Mevcut verilerde Buazizi’nin Wikileaks belgelerini okuyup okumadığına veya bu belgelerden haberdar olduğuna dair bir bilgi söz konusu değildir. Bununla birlikte ilerleyen dönemde farklı ülkelerde patlak veren isyanlarda Wikileaks belgelerinin medya ve sosyal medyada daha fazla yer alması hasebiyle Tunus’a göre daha etkili olduğu söylenebilir.

Committee, 2012: 17) halk eylemleri kısa sürede Ortadoğu'nun geneline yayılarak Arap Baharı³ adını almıştır.⁴

Arap Baharı'nın patlak vermesinde Arap devletlerinin iç durumları oldukça önemli rol oynamıştır. Bu minvalde ele alınması gereken ilk neden bölge ülkelerinin yönetim şekilleridir: Günümüz Ortadoğu bölgesi devletlerinin tamamına yakını 1800'lü yılların ilk çeyreğine kadar Osmanlı egemenliği altında kalmış; bu tarihten itibaren ise başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Batı'nın sömürgesi haline gelmeye başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte Osmanlı bölgeden tasfiye edilmiş, sınırları ve yönetim şekilleri İngiltere ve Fransa tarafından belirlenen ve bu devletlerin mandasına verilen devletler ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı'na giden süreçte ve savaştan sonra bağımsızlıklarını elde eden Arap devletlerinin önemli bir kısmında askeri darbeler nedeniyle istikrarlı yönetimler kurulamamış, istikrarı yakalayan devletlerde ise diktatörler yönetimi ele almış ve totaliter rejimler kurulmuştur. Bu bağlamda totaliter rejimlerin baskıcı yönetimleri ve halkın demokrasi taleplerini karşılamamaları/karşılayamamaları Arap Baharı'nın önemli etkenlerinden biri olmuştur. Yönetim şekillerinden kaynaklanan diğer sorunlar ise seçimlerin sadece yapılmış olması için yapılması, kimi ülkelerde azınlıktaki grupların yönetimi elinde bulundurması ve çoğunluğu dışlayıcı tavırları, yönetim kademelerinin genel olarak belirli bir zümre arasında paylaşılması vb. etkenler olarak gösterilebilir.

³ Arap Baharı birlikte gerek akademyada gerekse siyasi dünyada Arap Baharı'nın ortaya çıkış süreci tartışılmaya başlanmıştır. Kimi gruplara göre olaylar bölgenin iç dinamiklerinin kendiliğinden harekete geçmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Yıllarca biriken artan hayat pahalılığı, işsizlik, yüksek enflasyon, düşük hayat standartları, demir yumrukla yönetilen ülkeler, temel hak ve hürriyetlerin kısıtlanması, yolsuzluk ve yönetici kadroların yaşam şekilleri gibi nedenler Arap Baharı ile patlamıştır. Bu patlamanın etkili olmasında ise iletişim imkânlarının gelişmesi ile kitlelerin daha kolay ve hızlı organize olması etkili olmuş ve başta ABD olmak üzere uluslararası güçler bu patlamaya hazırlıksız yakalanmıştır. Diğer bir görüşe göre ise bölgedeki olayların müsebbibi ABD'dir. Olayların çıktığı ve değişimin gerçekleştiği coğrafyanın BOP ile paralellik arz etmesi, ABD menşeli ve kontrolünde olduğu ifade edilen Facebook, Twitter, Instagram gibi sosyal medya platformları üzerinden yapılan yayınlarla hareketin genişletildiği, ABD merkezli medyanın rolü vb. gerekçelerden dolayı Arap Baharı'nın bir ABD-Batı projesi olduğu ifade edilmektedir. Mamafih gerek Arap Baharı'nın etkilerinin devam etmesi hasebiyle doğru analiz yapabilecek stabil bir ortamın olmaması gerekse olayların nasıl veya kim tarafından çıkarıldığına dair delillerin olmaması ifade edilen her iki düşüncenin de aksini söylemeyi zorlaştırmaktadır.

⁴ Wikileaks Belgeleri'nin Tunus'ta yaşanan olayları doğrudan tetiklediğini iddia etmek güç görünmektedir. Zira belgeler 2010 Kasım ayının sonlarında yayınlanmaya başlanmış; Buazizi ise kendisini 17 Aralık 2010 günü yakmıştır. Mevcut verilerde Buazizi'nin Wikileaks belgelerini okuyup okumadığına veya bu belgelerden haberdar olduğuna dair bir veri söz konusu değildir. Bununla birlikte ilerleyen dönemde farklı ülkelerde patlak veren isyanlarda Wikileaks belgelerinin gerek medya ve sosyal medyada daha fazla yer alması hasebiyle Tunus'a göre daha etkili olduğu söylenebilir.

Bir diğerk etken ise yaşanan ekonomik sıkıntılardır. 2010 Dünya Bankası verilerine göre Ortadoğ u ve Kuzey Afrika'da yaşayan insanların %12'si günlük 2 doların altında gelire sahiptir. Bu oran Mısır'da %15,4, Irak'ta %21.4, Fas'ta %14, Tunus'ta %4.3 ve Yemen'de ise %46.6'dır (Worldbank, 2010). Bunun yanı sıra Uluslararası Şeffaflık Örgütü verilerine göre dünyanın en çok yolsuzluk yapılan ülkeleri sıralamasında bölge devletlerinin önemli bir kısmı ilk sıralarda yer almaktadır (Transparency International, 2010). Ayrıca 2008 ekonomik krizinin etkisi ile bölge devletlerinde işsizlik oranı – zellikle genç nüfusta- oldukça yükselmiştir. Bu bağlamda 2010 Dünya Bankası verilerine göre Kuzey Afrika'da genç işsiz oranı %25, Arap devletlerinde ise %21 seviyesindedir. Her iki bölgede de  niversite mezunları işsizlerin %30'unu oluşturmaktadır (Worldbank, 2010a).  lke bazında bakıldığında ise 2010 yılında Cezayir'de işsizlik oranı %10.2, Fas'ta %10, Tunus'ta % 13, Mısır'da %9, Suriye'de %8.3 ve Libya'da %20.7'dir (Trading Economics, 2010). Krizle birlikte enflasyonun artması ve buna bağlı olarak başta gıda olmak üzere ürün ve hizmetlerin fiyatlarının yükselmesine karşılık halkın alım gücünün düşmesi olayların ikinci önemli nedenidir. Bunun yanı sıra işsizlik ve krizin yoğun bir şekilde yaşandığı dönemde yönetici kadroların lüks içerisindeki yaşamları da halkın tepki göstermesine neden olmuştur.

Arap Baharı'nın yaşanmasına etki eden bir diğerk unsur da bölgenin sosyal durumudur. Gerek Arap, gerekse Kuzey Afrika devletlerinde nüfus artış hızı oldukça yüksek olmasına karşın devletlerin artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılayamamaları, iktidarların yönetimlerinin devamı için baskı ve şiddeti artırmalarına karşılık temel hak ve özgürlükleri asgari düzeyde tanınmaları, kitle iletişim araçlarının ve sosyal medyanın gelişmesi ile bölge halklarının farkındalıklarının artması gibi unsurlar önemli etkenlerdir.

Yukarıda kısaca ifade edilen etkenler Arap Baharı'nın başlamasına neden olan gerekçelerin sadece birkaçını teşkil etmektedir. Bu gerekçelerle Tunus'ta başlayan olaylar kısa sürede Cezayir, Mısır, Yemen, Libya, Suriye başta olmak üzere hemen hemen bütün Arap ve Kuzey Afrika  lkelerinde etkisini göstermiştir. İnsanların demokrasi, temel hak ve özgürlüklerin tanınması ve ekonomik sorunların giderilmesi gibi nedenlerle meydanlara indiği gösteriler neticesinde Tunus'ta Zeynel Abidin Bin Ali, Mısır'da H sn  Mübarek, Yemen'de Ali Abdullah Salih ve Libya'da Muammer Kaddafi iktidarlarını kaybetmişlerdir. Suriye'de ise olaylar halen devam etmektedir.

Arap Baharı hareketleri kimi ülkelerde şiddete başvurulmadan veya oldukça düşük yoğunlukta şiddet içerirken kimi ülkelerde ise olaylar uluslararası boyut almış ve dış müdahale gerekmiştir. Bu minvalde iç savaş boyutuna ulaşan çatışmaların yaşandığı Libya'da iktidardan ayrılmak istemeyen Kaddafi'ye karşı BM'nin izni ile NATO askeri hareket düzenlemiş ve Kaddafi iktidarını kaybetmiştir. Bahreyn'de Şiilerin başlattığı ayaklanma ise Suudi Arabistan'ın askeri müdahalesiyle sona erdirilmiştir. Suriye'de ise BM Güvenlik Konseyi'nin müdahaleye izin vermemesi, Rusya ve müttefiklerinin izlediği aktif politika başta ABD olmak üzere Batı'nın bu ülkeye Libya benzeri bir müdahale ihtimalini kısa vadede ortadan kaldırmaktadır.

2.1. AB'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI VE ARAP BAHARI'NA BAKIŞI

Avrupa'nın Ortadoğu'ya olan ilgisi geçmiş zamana dayanmaktadır. Bu bağlamda Fransızların Suriye'ye olan ilgisinin kökeni Haçlı Seferleri'ne kadar dayanırken, İngiltere'nin Basra Körfezi'ne olan ilgisi 1800'lerin başına, Almanya ve İtalya'nın ilgisiyse 19. yüzyılın son dönemine tekabül etmektedir. Tarihi olarak bölgeye olan bu ilgi, AB'nin kurulmasıyla birlikte de devam etmiş ve 1995 yılında başlayan Barcelona Süreci'yle kurumsal bir nitelik kazanmıştır (Suel, 2008: 95). Bu süreçle birlikte ortaya çıkan AB-Akdeniz Ortaklığı oluşumuyla AB ve katılımcı taraflar, Akdeniz havzasını diyalogun olduğu, barışın, istikrarın sağlandığı; insan haklarına gösterilen saygının arttığı ve demokrasinin geliştiği; dengeli ve sürdürülebilir sosyal ve ekonomik kalkınmanın olduğu ve yoksullukla mücadele edilen bir alan haline getirmeyi tasarlamıştır (Commission, 1995). Bu hedefler için de en önemli itici gücün bölgede serbest piyasa ekonomisinin güçlenmesi olduğu, bunun da 2010 yılına kadar Akdeniz Serbest Ticaret Bölgesi'nin oluşturulmasıyla gerçekleşeceği ve ekonomideki iyi ilişkilerin politik ve sosyal ilişkilere de yansıtacağı düşünülmüştür (Attina, 2003: 182) Belirlenen hedefler çerçevesinde AB ile bölge ülkeleri arasındaki ilişkiler hız kazanmakla birlikte yapılan yardımlara karşın taraflar belirlenen hedeflere ulaşmada oldukça güçlük çekmiştir. Zira bölge ülkelerindeki rejimler otoriterliklerini artırarak kurumların ve demokrasinin gelişmesini engellediği gibi, Ortadoğu bölgesinin iç dinamiklerinin demokrasi ve insan haklarının gelişmesine imkan tanıyacak olgulardan önemli ölçüde yoksun olması ve radikal İslami grupların artan nüfuzu önemli bir engel teşkil etmiştir (Attina, 2003: 190-191). Bu duruma karşın AB'nin gerek ülkelerle gerekse İslami muhalefetle demokrasi ve insan haklarına dair sistematik iletişim

kurmaması ve buna dair taleplerinin cılız kalması, birliğin demokrasi ve insan hakları altyapısını geliştirecek kurumların reformları için oldukça düşük maddi destek ayırması, AB'nin Barcelona Süreci ile belirlediği hedeflere karşın özellikle Körfez'in despotik rejimleriyle kurduğu ekonomik ve askeri ilişkiler (Youngs, 2004: 2-4) Barcelona Süreci'yle ortaya konulan hedeflerin gerçekleşmesini engellemiştir.

11 Eylül Saldırıları ve akabinde gelen Afganistan ve Irak'ın işgalleri AB'nin Ortadoğu'ya olan yaklaşımını da oldukça etkilemiştir. Zira işgal hareketleriyle birlikte bölgede radikal İslamcı grupların güçlenmesi, ABD karşıtlığının anti-batıcılığa dönmesi ve Batı düşmanlığının artması, - her ne kadar yönetimleri despotik olsa da - Taliban ve Saddam Hüseyin rejimlerinin yıkılmasıyla beraber bu ülkelerdeki görece istikrarın kaybolması, bölgedeki siyasi, kültürel, dini vb. fay hatlarının harekete geçmesine bağlı olarak ortaya çıkan kaotik ortam ve bölge halklarının ifade edilen olumsuzluklardan dolayı özellikle Avrupa'ya göç etme çabası, AB'nin bölgeye olan politikalarını da etkilemiştir. Bu bağlamda AB'nin, ABD'yle ulaşılacak istenen hedefler açısından aynı, fakat kullanılan araçlar bakımından farklı bir politika takip ettiği görülmektedir. Zira ABD'ye göre bölgedeki kaostan ve geri kalmışlığın en önemli sebebi bölgede demokrasi kültürünün gelişmemesine bağlı olarak muhalif grupların siyasi hayattan dışlanması meselesidir. Bunun sağlanması için bölgede demokrasinin ve insan haklarının geliştirilmesini sağlayacak önlemlerin alınması elzemdir. Kısaca Büyük Ortadoğu Projesi veya Genişletilmiş Ortadoğu İnisiyatifi olarak adlandırılan bu proje, AB tarafından da önemli ölçüde kabul edilmiştir. ABD'den farklı olarak demokrasi ihracı söylemini benimsemeyen AB, Barcelona Süreci'ni yeniden canlandırmaya çalışmış, Almanya, İngiltere ve Fransa bölge devletlerine mali destekler sağlamıştır. Buna karşın AB, yaptığı yardımların önemli bir kısmını terörle mücadele ve göçün engellenmesi gibi güvenlik temalı alanlarda yapmış, demokrasi ve insan haklarına yapılan yardım ikinci planda kaldığı gibi AB'nin otoriter rejimlerle olan ilişkileri kuvvetlenmiştir (Youngs, 2004: 10). Ayrıca özellikle 2005 sonrası süreçte Hamas ve Hizbullah gibi muhafazakar ve radikal İslami grupların iktidara gelmesi, Mısır başta olmak üzere bölge genelinde genel olarak radikallerin güç kazanması, ABD'nin işgalleriyle birlikte bölgedeki istikrarsızlığın, çatışmaların artması ve bunun neticesinde AB'ye olan göçte dramatik artışlar yaşanması AB'nin önemli ölçüde bölgede demokrasi ve insan haklarının gelişmesi için uygun bir iklimin olmadığını anlamasına sebep olmuştur. Siyasi İslam'ın güç kazandığı Mısır, Cezayir, Suriye, Tunus ve Libya gibi ülkelere AB'nin bunun engellenmesi için mevcut

iktidarlarla kurduğu ilişkiler, bu ülkelerdeki otoriter rejimlerin kuvvetlenmesine ve en temel demokrasi ve insan haklarının dahi kısıtlanmasına zemin hazırlamıştır (Küçükkeleş, 2013: 9).

AB ile bölge ülkeleri arasında bu ilişkilerin yaşandığı bir dönemde patlak veren ve kısa sürede yayılan Arap Baharı, gerek bölge devletleri gerekse küresel aktörler için bir sürpriz etkisi yaratmış ve aktörler sürece hazırlıksız yakalanmıştır. Ekonomik krizin derinleştiğı bir dönemde patlak veren bu hadiseler AB'nin de sürece hazırlıksız yakalanmasına neden olmuştur.

2.2. ARAP BAHARI VE SONRASINDA AB'NİN POLİTİKALARI: EVRENSEL DEĞERLERİN VE REELPOLİTİKLE ÇARPIŞMASI

Muhammed Buazizi'nin Tunus'ta kendisini yakmasıyla başlayan ve kısa sürede Ortadoğu'nun önemli bir kısmını etkileyen Arap Baharı AB'nin hem bazı gerçeklerle yüzleşmesine hem de yeni fırsatlarla karşılaşmasına imkan tanımıştır.

AB'nin süreçte karşılaştığı en önemli tezat durum bölgede otoriter rejimlerle kurduğu sıcak ilişkiler olmuştur. Güvenlik gerekçeleriyle iyi ilişkilerin kurulduğu otoriter rejimler karşısında halkların demokrasi, insan hakları, yolsuzlukla mücadele vb. talepleri dile getirmesi ve iktidar sahiplerinin iktidarlarını kaybetmesi AB'yi önemli bir ikilemde bırakmıştır: Güvenlik dürtüleriyle iktidarını koruyan otoriter rejimlerle ilişkilere devam etmek veya bölge halkının sesini dinleyerek demokrasi ve insan hakları taleplerine destek vermek. Bu çerçevede birlik olayların başında ikinci seçeneğı seçerken ilerleyen aşamada aşağıda açıklanacağı üzere yeniden otoriter rejimlerle ilişkilerini kuvvetlendirmeye başlamıştır.

AB'nin fark ettiği ikinci gerçek bölgeye tavandan tabana yapılacak reformların istenilen sonucu getirmeyeceğidir. Bu çerçevede AB, geniş halk kitlesinin desteğini almadığı sürece tavandan tabana inecek reformlar dizinin hayata geçirilmesi için bölge devletlerine baskı yapmaması gerektiğinin farkına varmıştır. AB'nin farkına vardığı bir diğer gelişme de ilişki kurmaktan kaçındığı muhafazakar ve radikal grupların Arap Baharı ile birlikte muhatap alınması gereken yeni aktörler haline geldiğini ve ilişki ağlarını genişletmesi gerektiğidir (Hanau Santini & Hassan, 2012: 77).

AB'nin elde ettiği en önemli fırsat ise bölge halkının demokrasi ve insan hakları taleplerinin, AB'nin otoriter rejimlere verdiği destek nedeniyle sarsılan imajını düzeltebilmesi olanağıdır. Bu bağlamda ABD'ye nazaran AB'nin Arap Baharı öncesi dönemde bölgede doğrudan asgari güç kullanmaması, ABD gibi demokrasi ihraç etme vb. söylemlerde bulunmaması, bölgede AB karşıtlığının ABD karşıtlığına göre daha düşük düzeyde olması gibi faktörler AB'nin bölgeye güçlü bir şekilde girmesine imkan tanımıştır (Asseburg, 2013: 48). Bununla birlikte olayların ilk çıktığı anda AB'nin izlediği politika, birliğin sürece hazırlıksız yakalandığını göstermesi açısından önemlidir. Zira birlik, Tunus'ta olayların patlak vermesinden yaklaşık bir ay kadar sonra olaylara ilişkin resmi açıklama yapmış ve yapılan açıklamada "yaşanan şiddetten ve sivil kayıplarından dolayı üzüntü duyulduğu ve tarafların sağduyulu olması gerektiği" ifade edilmiştir (Joint statement by EU High Representative Catherine Ashton and Commissioner Stefan Füle on the situation in Tunisia, 2011). Benzer bir tepki Mısır'da Mübarek karşıtı eylemlerde de ortaya çıkmış ve AB olayların patlak vermesinden bir hafta sonra Mısır'da adil ve serbest seçimlerin yapılması için çağrıda bulunmuştur (P. Release, 2011). Bu açıklamadan birkaç gün sonra AB yaptığı yeni açıklamada ülkedeki şiddete son verilmesi çağrısında bulunmuştur (P. Release, 2011b).

Her ne kadar AB Tunus ve Mısır'daki olaylardan sonra açıklama yapsa da birliğin doğrudan ilgili ülkelerin yöneticilerini hedef alan bir açıklama yapmadığı görölmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında AB'nin süreçte nasıl bir politika izlemesi gerektiği ve olayların hangi boyuta ulaşacağını ön görememesi önemli bir faktör olduğu gibi ifade edilen ülkelerdeki liderlerin AB ile iyi ilişkilerinin de olması etkili olmuştur (Küçükkeleş, 2013: 10). Mamafih, Mısır'da 30 yıl boyunca iktidarda kalan Mübarek'in yaklaşık bir ay süren hareketler neticesiyle devrilmesi, benzer şekilde Tunus'ta da Zeynel Abidin bin Ali'nin iktidarını kaybetmesi AB'nin daha somut adımlar atmasını gerektirmiştir. Bu çerçevede atılan ilk adım Mart 2011'de Güney Akdeniz ile Demokrasi ve Ortak Zenginlik için İşbirliği Belgesi'nin kabulü olmuştur. Belgeye göre AB, bölge ülkelerine ekonomik yardım yapmayı vaat etmiş ve Arap Baharı'nın patlak verme sebepleri olan yolsuzlukla mücadelede, insan haklarının ve demokrasinin geliştirilmesinde vb. alanlarda daha çok reform yapan ülkenin AB'den daha çok destek alacağını deklare etmiştir (European Commission, 2011b). İkinci adım olarak Birlik Mayıs 2011'de "Değişen Çevreye Yeni Bir Yanıt" (A New Response to a Changing Neighbourhood) adlı belgede bölgeyle olan ticari, enerji, ulaşım, göç vb. konularda karşılıklı ilişkilerin

kuvvetlendirileceğini ifade edilmiş ve bölge ülkelerine ayrılan mali desteğin miktarının artırılacağı belirtilmiştir (European Commission, 2011a). Fakat mali desteklerden faydalanacak ülkelerin demokrasi, insan hakları ve hukuka saygının sağlanması için gerekli önlemleri alması gerektiği ifade edilmiştir. Bu konuda olumlu adım atan ülkelere sosyal ve ekonomik refahın artırılması, pazar ekonomisinin geliştirilmesi, daha fazla insan hareketliliğin sağlanması ve yatırımlara daha fazla katkı sağlanması gibi hususlarda destek olunacağı vurgulanmış ve daha çok reform yapan ülkenin daha fazla destek alacağı bir kez belirtilmiştir (European Commission, 2011a).

Alınan bu kararların akabinde AB'nin bölgeyle olan işbirliğini ve desteğini hızla artırdığı görülmektedir. Bu bağlamda birlik, 2011-13 yılları arasında bölge ülkeleri için 4 milyar Euro'luk bir yardım bütçesi ayırmış, küçük girişimcilere destek vermiş, Avrupa Bölgesel Kalkınma Bankası'nın faaliyet alanı genişletilmiş, bölge ülkeleriyle ticaretin daha da geliştirilmesi için müzakerelere başlamış, vizelerin kaldırılması hususu gündeme gelmiş ve bölgede demokrasinin, insan haklarının ve sivil toplumun gelişmesi için yaptığı yardımları ciddi miktarda artırmıştır (Küçükkeleş, 2013: 11-12).

AB'nin politikalarındaki değişimi Libya ve Suriye krizlerinde de görmek mümkündür. Bu bağlamda AB, Libya'da Kaddafi'nin protestoculara karşı aldığı tavrı tanımamış ve bu ülkeye yapılan askeri müdahalede doğrudan rol oynayarak Kaddafi'nin devrilmesinde önemli bir paya sahip olmuştur. Suriye konusunda askeri operasyon düzenleme konusunda halen temkinli olsa da bu ülkedeki muhalif gruplara destek vermiş ve desteklemeye de devam etmektedir.

Her ne kadar AB, bölgede meydana gelen olaylara, yeni pazarlar elde etme, demokrasi ve insan hakları vb. perspektiflerden yaklaşıp ve iktidara gelen grupları desteklese de bu süreç kısa sürmüştür. Zira devrimlerle birlikte bölgedeki jeopolitik fay hatlarının harekete geçmesi, demokratik yolların İslami grupları iktidara getirmesi ve yaşanan çatışmaların AB'ye yönelik yoğun göçlere sebep olması gibi gelişmeler birliğin yukarıda kısaca değinilen politikalarını değiştirmesine sebep olmuştur. Ayrıca iktidarını koruyan despotik rejimlerle ilişkilerin oldukça kuvvetlendirilmesi, Şiiilerin ayaklandığı bölgelerde bu gruplara yönelik açık tavır alınmaması ve rejimden yana duruş sergilemesi gibi gelişmeler de aslında AB'nin, benimsediği ve

ilişkilerini kuvvetlendirmek istediği devletlere karşı olmazsa olmaz olarak sunduğu evrensel değerlerden ziyade reelpolitik çerçevesinde hareket ettiğini göstermektedir.

Bu bağlamda AB'nin reelpolitik çerçevesinde hareket ettiğini gösteren önemli gelişmelerin başında Mısır'da Mursi rejiminin askeri darbe ile devrilmesi gelmektedir. Her ne kadar AB Mursi'nin iktidarı döneminde Mısır'la diyalog kanalını açmış olsa ve önemli yardımlarda bulunsa da yeni rejime karşı bir şüphe beslemiştir. Zira Mısır'da özellikle gençler arasında olmak üzere AB karşıtlığının Akdeniz ülkeleri içerisinde en yüksek düzeyde olması, İslam kimlikli Müslüman Kardeşlerin iktidara gelmesi, ülkedeki azınlıklara yönelik politikalarda Mursi'nin olumlu adımlar atacağına dair oluşan şüphe, demokrasi ve insan haklarına yönelik adımların atılmaması, Mursi'nin dış politikada önceliğini Türkiye, Çin ve Rusya gibi aktörlere vermesi ve AB kamuoyunda Mısır'a yapılan yardımların boşa harcanan çaba olarak görülmesi gibi nedenler AB'nin Mısır'a karşı mesafeli davranmasına neden olmuştur (Pinfari, 2013). Nitekim bu mesafeli yaklaşım 3 Temmuz 2013'te Mısır ordusunun yönetime el koymasının akabinde AB'nin açıklamalarına da yansımış ve Asthon Mısır'da meydana gelen hadiselerin toplumdaki derin kutuplaşma ve politik değişim isteğinin bir yansıması olduğunu, ülkede hızla yeni bir anayasanın kabul edilmesi ve demokratik parlamento seçimlerinin yapılması gerektiği yönünde bir açıklama yaparak, yapılan eylemi eleştirmediği gibi açıklamasında darbe kelimesini de kullanmamıştır ("International reactions to Morsi's removal," 2013). Bu açıklamanın akabinde Sisi'nin cumhurbaşkanı seçilmesi AB tarafından yapılan bir beyanla kutlanmıştır (European Commission, 2014). Yapılan görev değişimiyle Asthon'un yerine AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi olan Federica Mogherini Temmuz 2015'de Mısır'a gerçekleştirdiği ziyarette bu devletle olan ilişkilerini geliştirmek istediklerini ifade ederek, Mısır'a 68 milyon Euro tutarında bir hibenin yapılacağını ve Mısır'ın yenilenebilir enerji alanındaki çalışmalarının destekleneceğini ifade etmiştir (Avrupa İfo, 2015). Gerek yapılan tebrik, gerekse gerçekleştirilen bu ziyaretle AB, Sisi rejimini resmen tanıyarak yapılan darbeyi meşrulaştırmışlardır.

AB'nin ele alınması gereken ikinci uygulaması Sünni ve Şii ayaklanmalarındaki farklı yaklaşımıdır. Bu çerçevede genellikle Sünni kökenli kitlelerin ayaklandığı Kuzey Afrika, Mısır, Suriye vd. ülkelerde muhaliflere doğrudan veya dolaylı olarak destek veren AB'nin, Bahreyn'de ve Yemen'de Şii ağırlıklı kitlelerin başlattığı olaylara ve Suudi Arabistan'ın

olayları bastırmak için Bahreyn'e askeri müdahalede bulunmasına sessiz kalması, izlenen Arap Baharı politikasında birliğin ayaklananlar arasında mezhepsel ayrıma varan politika güttüğünü göstermektedir.

Avrupa Birliği'nin izlediği bir farklı politika örneği de Körfez ülkelerine ilişkindir. Birlik, bir yanda rejimlerin değiştiği ülkelerde demokrasi ve insan haklarında daha fazla gelişme kaydeden ülkeye daha fazla yardım vaadinde bulunurken, diğer yanda monarşiyle yönetilen ve en temel insan haklarının dahi ihlal edildiği Körfez ülkeleriyle yakın ilişkiler kurmuştur. Bu bağlamda AB, Körfez ülkelerindeki insan hakları ihlallerini eleştirmek bir yana olayların çıktığı dönemde bölgeyle olan 100 milyar Euro'luk ticaret hacmini 2014 yılında 148 milyar Euro'ya çıkarmıştır (European Commission, 2015). Bunun yanı sıra sadece Fransa 2010-2014 yılları arası arasında Ortadoğu'ya yaptığı silah ihracını %38 oranında artırmış ve 2015 yılının ilk 5 ayında bölgeye gerçekleştirdiği silah ihracatı, 2014 yılında gerçekleştirdiği toplam ihracat oranını geçmiştir (Cafiero ve Wagner, 2015). Yine Fransa, Ekim 2015'te Suudi Arabistan'la 10 milyar Euro'luk (RFI, 2015), Mayıs 2015'te Katar'la 6.2 milyar Euro'luk silah satışını da içeren anlaşmalar imzalamıştır (Irish, 2015).

Fransa'nın yanı sıra Almanya da bölgeye silah satışı konusunda oldukça aktif rol oynamaktadır. Bu çerçevede her ne kadar Alman kamuoyunun baskısıyla Suudi Arabistan'a silah ihracı durdurulsa da bu ülkenin Suudi Arabistan başta olmak üzere Arap Devletleri'ne yaptığı silah ihracı artmaktadır. 2011'deki Bahreyn müdahalesine rağmen Almanya, Suudi Arabistan'la 1.5 milyar Euro'luk tank (Kundnani, 2011) ve 1.4 milyar Euro'luk devriye botu satışı konusunda anlaşmaya varmıştır (Spiegel Online, 2014). Benzer şekilde Katar'la da 2013 yılında 1.89 milyar Euro'luk silah satış anlaşması yapılmıştır. Ticari ilişkilerde de Almanya'nın bölgeyle olan ilişkileri kuvvetlenmekte olup 2013 yılında Almanya-Körfez ülkeleri ticari ilişkileri, bir önceki yıla göre %5.5 artış kaydederek 26.5 milyar Euro'ya yükselmiştir (GCC-GHORFA, 2014). 2010 yılında bu rakam 16.98 milyar Euro civarında olup 3 yıl gibi bir sürede ticaret hacmi %50'den daha fazla artış kaydetmiştir (Exhibition World, 2012).

AB'nin en önemli iki temsilcisinin bölgeye yönelik bu politikasına birliğin İngiltere ve İtalya gibi diğer önemli devletleri de eklendiğinde gerek birlik üyesi devletlerin gerekse AB'nin Ortadoğu içerisinde farklı olguya farklı yaklaşım sergilediğini göstermektedir. Bu bağlamda

Sünni ve benzeri görüŖe sahip halk kitlelerinin gerekleŖtirdiđi ayaklanmalar hoŖ karŖılanır ve desteklenirken, bölgede Ŗii kuŖađına nüfuz kazandıracak ayaklanmalara destek verilmemiŖtir. Yine AB'nin yardımların tahsis edilmesi için demokrasi, insan hakları vb. Ŗartların yerine getirilmesini koŖul saydığı bir dönemde birliğin lokomotif üyelerinin monarŖi ile yönetilen rejimlere silah satması -satılan bu silahlarla rejim karŖıtlarının bastırılması- ve ticari hacimlerini katlayarak artırmaları, reelpolitik açıŖından doğru olmakla birlikte AB'nin söylem-eylem eliŖkisi yaŖamasına neden olmaktadır.

SONUÇ YERİNE

21. yüzyılın en önemli halk hareketi olan Arap Baharı'na, 1950'lerde baŖlayıp halen devam eden en önemli entegrasyon ve devletleŖme giriŖimi olan Avrupa Birliği'nin farklı olaylarda farklı tepkiler verdiği ve söylem-eylem eliŖkisine düŖtüđü görölmektedir. Bu bağlamda AB, kendisi için doğrudan fırsat ve tehdit oluŖturan Akdeniz kıyısı ölkelerde insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü, serbest piyasa ekonomisi vb. değerlerin gelişmesini talep ederek iki ana amaca ulaşmak istemiŖtir. Bunlardan ilki bölgeyi iç dinamiklerden gelen momentum ile dönüŖtürerek bu ölkelerde serbest piyasa ekonomisini geliŖtirmektir. Serbest piyasa ekonomisinin gelişmesi, despotik rejimler döneminde elit tabakanın tekelinde bulunan zenginliğin alt tabakalara da yayılmasını, sosyal/ekonomik refahın artmasını, demokrasi ve insan haklarının gelişmesini de tetikleyecektir. Tüm bu gelişmeler bir arada düşünöldüğünde bölge AB için güvenilir geniş bir pazar ve enerji tedarikçisi haline gelecektir. İfade edilen sürecin gelişmesi ve bölgenin refahının/zenginliğinin artması aynı zamanda AB'nin ikinci amacına da hizmet edecektir. Bu bağlamda AB'nin son dönemdeki en büyük tehdit algısı olan düzensiz göç hareketinin önemli bir kısmının Ortadoğu coğrafyasından gerçekleşmesi ve baŖta Libya olmak üzere Akdeniz kıyısı ölkelerin gerçekleştirilen göçün merkezi haline gelmesi hasebiyle birlik sıkıntı çekmektedir. Fakat bölgenin refahının artması ve istikrarın sağlanması, bölge halklarının göç etmesine neden olan koŖulları önemli ölçüde ortadan kaldıracağı gibi söz konusu devletler sınır güvenliğine de önem vererek düzensiz göç hareketlerini engelleyebilecek niteliğe kavuşacaktır.

Her ne kadar AB, ifade edilen amaçlara ulaşmak için çaba gösterse de Arap Baharı'nın etkilediği coğrafyalarda yaŖanan dönüŖüm/kırılma birliğin geleceğini dahi tehdit eden

gelişmeleri körüklemiştir. Bu bağlamda müdahale sonrası Libya’da istikrarın tamamen kaybolması ve Suriye’de yaklaşık 5 yıldır devam eden iç savaş gerek bölgesel gerekse küresel boyutta güvenliği tehdit etmektedir. Zira bu kaotik ortamdan faydalanan ve Suriye ile Irak’ta geniş toprakları kontrol eden IŞİD’e bölgedeki diğer radikal gruplar da destek verdiği gibi başta bölge ülkelerinden olmak üzere örgüte, uluslararası katılımın gerçekleşmesi ve sempatinin artması IŞİD’in uluslararası düzeyde aktif bir politika izlemesine neden olmaktadır. Başta IŞİD’in etkin olduğu Suriye olmak üzere bölge ülkelerinde istikrarın kaybolması aynı zamanda bölgede yoğun düzensiz göç akımına neden olmaktadır. Bu gelişmelerin AB açısından sonuçları incelendiğinde birliğin temel misyonlarını tehdit eden gelişmeleri tetiklediği görülmektedir. IŞİD’in Paris’te gerçekleştirdiği kanlı saldırı başta olmak üzere radikal İslamcı teröristlerin AB içerisindeki faaliyetleri, birliğin temel ilkelerinden biri olan serbest dolaşımın ve dolayısıyla Schengen Sistemi’nin sorgulanmasına ve üye devletlerin yeniden sınır kontrollerine başlamasına neden olmuştur. Birliği doğrudan tehdit eden ikinci gelişme gerçekleşen yoğun düzensiz göç hareketleridir. Farklı yollarla birliğe giren ve ağırlığını Müslümanların oluşturduğu göçmenlerin gittikleri ülkelerde kendi kimliklerini ve kültürlerini yaşama arzusu ve yaşadıkları ülkelere adapte olmada yaşadıkları problemlere karşılık yerel halkın gelen göçmenlerin kendi kültürlerini ve kimliklerini değiştireceği telaşı göçmenlerle yereller arasındaki gerilimin artmasına neden olmaktadır. Ayrıca 2008’de patlak veren ekonomik krizle birlikte Avrupa’da işsizliğin artması ve yerel halkın göçmenleri işsizliğin sebebi olarak görmesi göçmen karşıtlığını daha da artırmaktadır. Ayrıca başta IŞİD olmak üzere radikal İslami terörist grupların vahşi eylemleri ve gerçekleştirdikleri terör saldırıları birlik içerisinde göçmen karşıtlığının yanı sıra İslamafobi’nin de artmasına ve birliğin korkulu rüyası olan aşırı sağın güçlenmesine neden olmaktadır. Nitekim başta Almanya’da Neo-Nazi damarın güçlenmesi ve ortaya çıkan PEGIDA hareketi, İtalya’da Kuzey İtalya Birliği’nin hükümette yer alması, birliğin farklılıkları en çok hoş gören İskandinav ülkelerinde aşırı sağ partilerin git gide güçlenmesi yerel halkın göçmenlerden ve Müslümanlardan duyduğu rahatsızlığı ortaya koymaktadır. Tüm bu gelişmeler beraber değerlendirildiğinde AB’de gerek yerel halk arasında gerekse göçmenler/Müslümanlar arasında artan radikalleşme ilerleyen süreçte AB’nin aşırılıklardan dolayı sıkıntı yaşamasına zemin hazırlayacak niteliktedir.

Birliğin geleceğini doğrudan tehdit eden bu gelişmeler karşısında AB nasıl bir yol izleyecektir? Yahut temel ilkeleri olan demokrasi ve insan haklarıyla güvenlik arasında yaşadığı

bu ikilem arasında hangi yolu seçecektir? Bu ikilem karşısında birliğin geleceği için AB'nin Ortadoğu gibi demokrasi ve insan hakları kültürünün olmadığı bir coğrafyada⁵ evrensel ilkelerden ziyade reelpolitik çerçevesinde hareket etmesi elzem görünmektedir. Bu minvalde AB'nin, yumuşak güç unsurlarıyla da olsa Ortadoğu'ya demokrasi ve insan hakları kültürünü yerleştirme misyonundan vazgeçmesi ve güvenlik çerçevesinde hareket ederek çıkarlarını koruması gerekmektedir. Her ne kadar Kaddafi, Saddam Hüseyin, Beşar Esad vd. diktatörlerin gerçekleştirdikleri insanlık dışı eylemlerinin tasvip edilecek bir noktası olmasa dahi Ortadoğu coğrafyasında otoriter rejimler, bölgenin istikrarı için kilit önemdedir. Bu bağlamda AB'nin kısa ve orta vadede yapması gereken evrensel ilkelerden ziyade kendisi açısından maliyeti daha düşük bir yol olan otoriter rejimlerle ilişkilerini kuvvetlendirecek adımlar atması olmalıdır. İfade edilen gerekçeler açısından değerlendirildiğinde birliğin, Mısır'da Sisi'nin eylemini darbe olarak nitelendirmemesi ve Sisi'yi meşru yönetici olarak görmesi, Körfez bölgesindeki otoriter rejimlerle ilişkilerini kuvvetlendirmesi AB'nin çıkarına görünmektedir. Zira görece istikrarın olduğu bu bölgelerle AB, gerek siyasi gerekse ekonomik ilişkilerini kuvvetlendirerek önemli kazanımlar elde ettiği gibi ilişkilerin gelişmesine bağlı olarak birlik, bu ülkelerden reform talebinde bulunabilir ve uzun vadede dönüşümün gerçekleşmesini sağlayabilir. Fakat Suriye ve Libya'daki gelişmelerin getirdiği maliyetlerin elde edilen kazanımlardan çok daha fazla olması ve belirtilen ülkeler gibi sorunlu ülkelerin birliğin temellerini sarsan gelişmelere yol açması karşısında AB'nin Ortadoğu'ya karşı güvenlik temelli politikalar izlemesi daha önemli bir hale gelmektedir.

⁵ Ortadoğu'da demokrasi ve insan hakları kültürünün yerleşmesi için, bu kültürün Avrupa ülkelerinde yerleşme süreci göz önüne alınmalıdır. İngiltere bugünkü konumuna 1215 yılında ilan edilen Magna Carta Şartı'yla yavaş yavaş gelmiştir. Benzer şekilde Fransa'nın da mevcut durumuna gelmesi Fransız İhtilali'yle ortaya çıkmıştır. Avrupa'da yüzyıllar süren mücadeleler neticesinde yerleşen demokrasi ve insan hakları kültürünün, önemli bir kısmının İkinci Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlığını aldığı ve bağımsız oldukları 70 yıllık sürecin önemli bir kısmını diktatörlerin yönetiminde geçiren Ortadoğu ülkelerinde kısa sürede yerleşmesi tarihi gerçekler göz önüne alındığında imkansız yakın görünmektedir. Ayrıca bölgedeki mevcut Şii-Sünni-Selefi çatışması, kabilelerin halen ülkelerin yönetiminde etkili olması vb. koşullar da göz önüne alındığında Ortadoğu'ya demokrasi ve insan hakları kültürünün yerleşmesi oldukça zor görünmektedir.

KAYNAKÇA

“Arms Exports: Berlin Backs Large Defense Deal with Saudi Arabia” (Şubat 3, 2014). *Spiegel Online*, erişim: <http://www.spiegel.de/international/germany/germany-backing-billion-euro-defense-deal-with-saudi-arabia-a-950759.html>

“Federica Mogherini Mısır’a resmi bir ziyarette bulunuyor” (2015), *Avrupa İnfö*, erişim: <http://avrupa.info.tr/tr/bilgi-kaynaklari/eeas-haberleri/eeas-single-view/article/federica-mogherini-misira-resmi-bir-ziyarette-bulunuyor.html>

“France and Saudi Arabia sign contracts worth 10 billion euros” (Ekim 13, 2015). *RFI*, erişim: <http://www.english.rfi.fr/economy/20151013-france-and-saudi-arabia-sign-contracts-worth-10-billion-euros>

“International reactions to Morsi’s removal”. (2013). erişim: <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2013/07/201373223029610370.html>

“Messe Frankfurt Buoyed By German-Gcc Bi-Lateral Trade” (Ocak 16, 2012). *Exhibition World*, erişim: <http://www.exhibitionworld.co.uk/2012/01/16/messe-frankfurt-buoyed-by-german-gcc-bi-lateral-trade/>

Asseburg, M. (2013). The Arab Spring and the European Response. *The International Spectator*, 48(2), 47–62.

Attina, F. (2003). "The Euro-Mediterranean Partnership Assessed: The Realist and Liberal Views". *European Foreign Affairs Review*, 8 (2), 181–199.

Cafiero, G., Wagner, D. (Ağustos 10, 2015), "France: Saudi Arabia's New Arms Dealer", *The National Interest*.

European Commission. (1995). Barcelona Declaration: Political & security partnership- Establishing a Common Area of Peace & Stability. erişim: http://www.eeas.europa.eu/euromed/docs/bd_en.pdf

European Union. (1997). "The Treaty Of Amsterdam Amending The Treaty On European

- Union , The Treaties Establishing The European Communities And Certain Related Acts Amsterdam". *October* (Vol. 2004). erişim: <http://doi.org/10.1007/s11552-006-9002-6>
- European Commission. (2011a). "A New Response to a Changing Neighbourhood. A review of European Neighbourhood Policy", (May), 1–24. erişim: http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/com_11_303_en.pdf
- European Commission. (2011b). "A Partnership for Democracy and Shared Prosperity with the Southern Mediterranean", erişim: http://ec.europa.eu/archives/commission_2010-2014/president/news/speeches-statements/pdf/20110308_en.pdf
- European Commission (2015). *Countries and Regions Gulf Region*. erişim: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/regions/gulf-region/>
- European Union. (2014). "Declaration on behalf of the European Union on the presidential elections in Egypt", erişim: <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2014/06/pdf/declaration-by-the-high-representative-on-behalf-of-the-european-union-on-the-presidential-elections-in-egypt/>
- GCC-GHORFA (Mart 12, 2014). "GCC-Germany Business and Investment Forum". erişim: <http://www.gcc.ghorfa.de/>
- Hanau Santini, R., & Hassan, O. (2012). Transatlantic Democracy Promotion and the Arab Spring. *The International Spectator*, 47(3), 65–82.
- Irish, J. (Mayıs 4, 2015). "France, Qatar Sign Rafale Deal, Hollande Hails Gulf Ties", Reuters.
- Joint statement by EU High Representative Catherine Ashton and Commissioner Stefan Füle on the situation in Tunisia. (2011). erişim: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-11-12_en.htm?locale=en
- Karakaş, D. (2011). "Avrupa Birliğinin Dış İlişkilerinde İnsan Haklarının Yeri: Çin Örneği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Kundnani, H. (Temmuz 9, 2011). "Germany's Contribution to the Arab Spring: Arms Sales", *The Guardian*.
- Küçükkeleş, M. (2013). AB'nin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakış. *SETA Analiz*, 63, 1–28.
- Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (2007a). Avrupa Birliği'ni Kuran Antlaşma. erişim: <http://doi.org/10.1007/s13398-014-0173-7.2>
- Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü. (2007b). Avrupa Tek Senedi. erişim: <http://doi.org/10.1007/s13398-014-0173-7.2>
- Ombudsman. (2015). Kopenhag Kriterleri. erişim: <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/752d1--Kopenhag-Kriterleri.pdf>
- Pinfari, M. (2013). The EU, Egypt and Morsi's Rise and Fall: "Strategic Patience" and Its Discontents. *Mediterranean Politics*, 18(3), 460–466.
- Press Release. (2011a). En 5888/1/11 Press Release, erişim: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/foraff/119045.pdf
- Press Release. (2011b). European Council 4 February 2011, erişim: <http://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004>
- Schimmelfennig, F. (2006). "Competition and Community: Constitutional Courts, Rhetorical Action, and the Institutionalization of Human Rights in the European Union". *Journal of European Public Policy*, 13(8), 1247–1264.
- Suel, A. (2008). From The Euro-Mediterranean Partnership To The Union For The Mediterranean. *Perceptions, Winter*, 93–121.
- Youngs, R. (2004). "Europe's Uncertain Pursuit Of Middle East Reform". Brüksel: *Carnegie Series*, 45.